

ASPECTE ALE RELĂȚIEI BISERICĂ – NAȚIONALITATE ÎN TRANSILVANIA ȘI BANAT, LA JUMĂTATEA SECOLULUI AL XIX-LEA

Marcel Morar

Transilvania primei jumătăți a secolului al XIX-lea marca o stare de fapt deloc generoasă cu populația majoritară. Din toate punctele de vedere – politic, religios, economic – românii se “mențineau” pe ultima treaptă a ierarhiei sociale. Politic, nu erau reprezentați în Dietă ca națiune, singurul deputat român – episcopul unit – datorându-și scaunul nu naționalității sale, ci statutului său de mare proprietar de pământ¹. Crediința lor, greco-catolică sau ortodoxă, reprezenta în continuare un dezavantaj, la care se adăuga și originea lor socială, de plebe, toate concurând la menținerea acelei tradiții conform căreia românii erau excluși de la activitățile publice, stare prevăzută de Approbate și Compilate.

În absența instituțiilor politice românești, biserica oferea românilor singurul cadru de viață comunitară. Accesul românilor în cadrele organelor politice reprezentative – dietale sau jurisdicționale – era împiedicat prin sistemul politic exclusiv al principatului. În această situație, forurilor reprezentative ecleziastice – sinoadelor – le revenea misiunea de a da glas doleanțelor națiunii, ele urmând să devină, în concepția intelectualității laice, nucleeele adunării naționale, în sensul modern al cuvântului².

Realitatea prezentată a favorizat apariția ideii potrivit căreia biserica și credința au constituit, de-a lungul timpului, poate cele mai importante mijloace de conservare a limbii și individualității etnice, de rezistență la presiunile de deznaționalizare.

Noua generație de intelectuali români, care se ridică după 1830, va conlucra atât pentru convocarea sinoadelor în vederea soluționării treburilor proprii și pentru prezentarea revendicărilor naționale organelor de decizie ale imperiului, cât și pentru a transforma biserica într-un instrument al schimbării sociale.

În preajma dietei din 1837, asupra episcopului Lemeny se exercitau presiuni pentru convocarea sinodului diocesan, care să formuleze un program național de revendicări, opoziția episcopului zădărniciind realizarea acestui deziderat³.

Relația dintre biserică și națiune este subliniată frecvent în textele epocii prin motivul religiei ca reazem al naționalității. George Bariț enumeră, la loc de frunte, printre factorii care permit menținerea unei vieți naționale la românii din Transilvania, biserica, apreciată drept “cel mai puternic zid apărător al naționalității românilor”, Gavril Munteanu, într-o scrisoare către George Bariț, considera “că românii existența lor sunt datorii numai religiei...”, în timp ce Papiu Ilarian scria că, în veacurile trecute, strămoșii, confrunțați cu oprimarea străinilor “mai aveau un adăpost în Biserică, unde-și alinau rănilor înfipte de barbarii străini”⁴.

Aceeași intelectualitate laică devine susținătoarea ideii unei conduceri reprezentative a bisericii, într-un context marcat de tendințele de laicizare, modernizare și democratizare a vieții bisericești. Mirenii doreau o implicare mai activă în toate problemele, cu excepția doctrinei și a ritualului și, în același timp, se reiau vechile proiecte de unificare a celor două biserici.

La 1846 foile lui Bariț reactualizează încercarea de reunire confesională a românilor, pledând pentru înfrățire, uniune, pentru o ierarhie națională: “Românii din Ungaria și Transilvania ... să lase la o parte numirile de uniți și neuniți, să-și caute o altă titulă, pentru a lor religie, să ceară un arhiepiscop și mitropolit, cu care să se împreune toate episcopile pe care lăcuiitorii sunt cu precumpănire români”⁵.

Pentru a face ca biserica să devină un instrument eficient în opera de renaștere națională, intelectualii s-au străduit să elibereze Biserica Greco-Catolică și Biserica Ortodoxă de dominația romano-catolică ungurească și, respectiv, ortodox-sârbească. În preajma revoluției de la 1848, intelectualii uniți erau martorii folosirii crescânde a limbii maghiare în administrația bisericilor și în școli, considerând-o o manifestare evidentă a ingerințelor catolicismului maghiar în problema autonomiei bisericii greco-unite. De

¹ Keith Hitchins, *Românii, 1774-1866*, București, 1996, p. 266.

² Ladislau Gyémánt, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între anii 1790 și 1848*, București, 1986, p. 166.

³ Ibidem, p. 167.

⁴ Sorin Mitu, *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, București, 1997, p. 363; Iosif Pervain, Ioan Chindriș, *Correspondența lui Alexandru Papiu Ilarian*, vol. I, Cluj, 1972, p. 210.

⁵ Nicolae Bocșan, Ioan Lumperdean, Ioan-Aurel Pop, *Etnie și confesiune în Transilvania: secolele XIII-XIX*, Oradea, 1994, p. 140.

cealaltă parte, atât în materie de doctrină, cât și în materie de administrare, biserica ortodoxă rămânea subordonată Mitropoliei sârbe de la Karlowitz. O asemenea situație, intolerabilă pentru intelectualii de ambele confesiuni îi va determina pe aceștia să se implice într-o amplă dezbatere cu privire la relația biserică-naționalitate, care se va prelungi ani buni după terminarea revoluției de la 1848-1849.

Intelectualii laici au fost atenți și la aspectele sociale care afectau, într-un fel sau altul, viața religioasă a unei comunități. Este cunoscut cazul dr. Atanasie Șandor, profesor la Preparandia din Arad între anii 1843-1879, unul dintre cei mai importanți cărturari ai Aradului acelei perioade. Fin observator, atent la toate evenimentele, Atanasie Șandor le comentează în corespondențele trimise pentru "Gazeta de Transilvania". În 1846 întreg Banatul a fost pustiit de secetă, din această cauză o mare parte din populație fiind lipsită de hrană. Foametea a fost una din cauzele majore care a împins unele sate sărace românești ortodoxe să treacă la greco-catolicism, în speranța îmbunătățirii materiale. Pe lângă secetă, o altă cauză a mizeriei populației satelor surprinsă de Atanasie Șandor era lăcomia și asuprirea preoților, Șandor nutriend față de aceștia o nedisimulată aversiune⁶.

Primăvara anului 1848 aduce, pe lângă politizarea ideii naționale, puternice luări de poziție în favoarea unei unități bisericești a tuturor românilor. Într-o scrisoare trimisă la 5 aprilie 1848 lui Nicolae Bălășescu la Sibiu, August Treboniu Laurian se pronunța vehement împotriva dezbinării românilor în ortodocși și greco-catolici: "... Să se adune Românii, să se unească între sine. Lege română, fără deosebire de uniți și neuniți. Cereți arhiepiscop românesc în Transilvania. Stricați unirea cu catolicii. Ocupați episcopiile din Banat cu români. Doi episcopi în Banat, unul la Arad, unul la Oradea, unul la Cernăuți, doi în Transilvania ... Aceștia pot să aibă un arhiepiscop român. Cereți sobor universal românesc"⁷.

Simion Bărnuț, în discursul din 2/14 mai, rostit în Catedrala Blajului, face un dur rechizitoriu unirii cu biserica Romei: "Cu uniunea deodată a intrat o ură între români, care a ținut mai bine de 80 de ani". "Atât erau de mari relele care le suferea națiunea română în urma uniunii, încât pe la anul 1735, așadar numai peste 35 de ani după făcuta uniune se plânge amar protopopul unit Nicoară Beianul către episcopul Inocențiu, cu aceste cuvinte: *Tare mă tem că nu vom avea drept folos de unirea aceasta, care o am făcut, ci vom rămâne numai cu ura între frați și cu mustrea cugetului*; însă acum era prea târziu, pentru că ura era înrădăcinată între frați și dușmanii românilor, care nu dorm niciodată, privegheau ca să nu se stingă vreodată din mijlocul lor, acest foc infernal"⁸.

Pe Nicolae Pop Beianul îl întâlnim printre oamenii de încredere ai lui Inochentie Micu-Klein, în calitate de "a cinstiului cler de legea grecească unit vicareș ghegeneralis și protonotariu apostolicesc"⁹, ca dovadă că în rândurile clerului greco-catolic se pierdea motivația actului unirii religioase. De cealaltă parte, amintit și el trecător în discursul lui Bărnuț: "Cei neuniți nu aveau nici preoți, nici episcop, până ce căzură sub jug sârbesc, nu-i apăra nici o lege în țară și pe deputații ce-i trimiteau la curtea împărătească, dușmanii lor făceau de-i puneau la prinsoare"¹⁰, Moise Nicoară, intelectualul arădean, luptător pentru emanciparea ortodocșilor de sub tutela sârbească, combate teza avantajelor politice și materiale pe care le-ar fi adus românilor Unirea religioasă: "Cât folos au tras românii prin unire și în ce stă folosul acela? Este în toată Țara Ungurească sau în Ardeal numai un român unit care să fie domn pământenesc, care să poată face cinste neamului românesc și să-i fie spre ajutor? Nici unul nu-ți poate spune"¹¹. Moise Nicoară atacă tocmai componenta latinizantă a confesiunii unite, element prin care adepții ei se apropie de dușmanii naționali ai românilor și sfârșesc prin a fi asimilați. Trecerea la greco-catolicism nu era în fond decât o diversiune, prin care străinii urmăreau deznaționalizarea populației românești, pentru că, mai devreme sau mai târziu, toți greco-catolicii de o anumită condiție trec la romano-catolicism, iar apoi se maghiarizează sau se germanizează. "Românii dintre aceia uniți – scria Moise Nicoară - toți care învață și se procopsesc, sau învață numai meșteșuguri .. îndată părăsesc biserica românească unită ... se leapădă cu totul de legea sa,... nici nu va să știe de biserica sa cea românească, ci fuge de ea și se duce la cea

⁶ George Bariț și contemporanii săi, vol.II, București, 1975, p. 278.

⁷ I.Mateiu, Problema unității religioase în revoluția din 1848, extras din volumul omagial pentru frații Alexandru și Ioan I.Lapedatu, București, 1936, p. 5-6.

⁸ T.V.Păcățian, Cartea de aur sau luptele politice-naționale ale românilor de sub coroana ungară, vol.I, Sibiu, 1904, p. 290-291.

⁹ Simion Bărnuțiu, Discursul de la Blaj și scrieri de la 1848 (ediție îngrijită de Ioan Chindriș), Cluj-Napoca, 1990, p. 87.

¹⁰ T.V.Păcățian, op. cit., p. 291.

¹¹ Sorin Mitu, op. cit., p. 381.

papistăsească ... ¹². Acest aspect, legat de relația dintre biserică și naționalitate, acela al suprapunerii religiei cu etnia, ca factor de identificare națională și de asimilare în rândul străinilor, va fi puternic atacat și de generația romantică de la 1848.

Simion Bărnuț aprecia, la 1843, "că românului, dacă i se mută ritul, apoi nu mai voiește a se ține de român". Bariț concluzionează în 1846: "noi avem și până acum atâta experiență pentru ca să știm osebi între limbă cu naționalitatea și între religie". Mai virulent, August Treboniu Laurian îi ataca pe acei români care, schimbându-și confesiunea își abandonează și naționalitatea și încerca să-i convingă că trebuie să-ți păstrezi identitatea etnico-națională, chiar dacă ai trecut la o altă credință: "Românii afară de micile scutiri ale persoanelor bisericești, nu dobândiră nimica prin unire, ba încă și pierdură". "Pierdură independența lor ca români și ca credincioși de ritul oriental; pierdură arhiepiscopatul, căci acesta după unire se degradă la starea de simplu episcop supus cenzurii iezuiților și supremației arhiepiscopilor catolici, pierdură chiar naționalitatea. Cei mai mulți români care se înălțară cu încetul, din întâmplare, chiar după dreptele pretenții care le aveau ca români uniți la dregătorii mai înalte între ungurii catolici, trecură de la legea de ritul oriental la cea de ritul occidental, sub pretextul că acestea sunt acum totuna și, cu modul acesta se lepădară și de națiunea lor și se unguriră ... Românii ar trebui să știe că ei sunt români și chiar când ar fi cu totul catolici, ar trebui să se susțină ca români și să figureze ca români".

În preajma adunării de la Blaj, la întrunirea din cadrul consistoriului din Sibiu din 8 mai 1848, Constantin Romanu Vivu propunea "ca să se șteargă diferența aceasta religioasă și să fie toți una"¹³. Axente Sever, într-un articol trimis spre publicare în foile lui Bariț, intitulat *Românii să facă ce fac și alții* se arăta interesat de aspectele religioase din societatea românească. În condițiile în care, febra pregătirilor pentru elaborarea programului național românesc și a unor acțiuni politice erau în toi, Axente Sever își exprima temerea că forurile conducătoare ale bisericii greco-catolice, în frunte cu Lemény, nu vor sprijini acțiunile generației revoluționare. Din acest motiv, Axente Sever se pronunță pentru o biserică națională, cu atât mai mult cu cât intelectualitatea românească era divizată confesional¹⁴.

Simion Bărnuț considera, în discursul său din catedrala Blajului, unirea religioasă cu Roma ca o nouă formă de servitute: "Cu servitutea aceasta nouă se introduce în clerul român un servilism nou, împreună cu o îngâmfare miserabilă, mai ales în referință către cei neuniți, care nu aveau privilegiul uniților"¹⁵. Afirmând că "unirea încă trebuie să înflorească între români", Simion Bărnuț preciza în continuare: "Să nu înțeleagă cineva că așa înțelege uniune dogmatică, confesională, religioasă prin uniunea de care vorbesc. Scopul meu nu e a chema pe români la uniune confesională, ci la uniune națională, cu care au fost uniți între sine românii și atunci când nu erau pe pământ formele religiunilor celor de astăzi și, vor fi și când nu vor fi acestea. La această uniune îi chem eu pe români cu toată seriozitatea, pentru că sunt convins, din profundul inimii, că națiunea română nu s-a adunat aici ca să se facă unită sau neunită, ci ca să se facă liberă înainte de toate, apoi cultă și fericită. Deci eu zic să nu încercăm nici o uniune religioasă, ca să nu turburăm uniunea aceasta frățească națională ... Nu se poate turbura buna înțelegere a românilor cu nimic mai ușor decât cu proselitismul religioasă ... Ce se ține de unire și neunire, aceasta ca un lucru al conștiinței, trebuie lăsat pe sufletul fiecărui român, fiecărei comunități ..."¹⁶.

Este de remarcat faptul că, precizarea lui S.Bărnuț, conform căreia el nu cheamă pe români la uniune confesională, ci la uniune politică, apare în cadrul discursului, după întreruperea acestuia, făcută de adunare, care cerea: "Dar să ne unim, să nu mai fie uniți și neuniți între români". Este meritul talentului oratoric al lui Simion Bărnuț care, în condițiile unei adunări ușor de convins de oportunitatea abolirii unirii cu Roma, nu a propus-o în mod concret, firește, de teama unei rupturi între conducătorii națiunii, mulți dintre aceștia fiind greco-catolici. Din discursul său reiese însă clar atacul împotriva greco-catolicismului, alimentat și de conflictul său personal cu ierarhia unită din Blaj, în mod direct cu episcopul Lemény.

Punctul 2 al petiției naționale redactată în numele adunării de la Blaj, nu va formula într-un mod precis dezideratul unificării religioase ci doar pe acela al independenței bisericii române. Se cerea restabilirea mitropoliei române și al sinodului general anual, la care să participe deputați laici și mireni.

¹² Ibidem.

¹³ I. Mateiu, op. cit., p. 6.

¹⁴ Liviu Maior, Activitatea lui Axente Sever în primăvara anului revoluționar 1848, în Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia, nr.1, 1966, p. 97.

¹⁵ T.V.Păcățian, op. cit., p. 290.

¹⁶ Ibidem, p. 318-319.

Problema bisericii române a fost discutată și în cadrul adunării de la Lugoj, din 15/27 iunie 1848, aceasta decretând independența bisericii române din Banat și destituirea celor doi episcopi, de Timișoara și Vârșeț. Ca vicar general mitropolitan a fost ales protopopul Lipovei, Dimitrie Petrovici-Stoichescu, iar ca vicar al episcopiei de Vârșeț, protopopul Vărdiei, Ignatie Vuia¹⁷. Ideea că dezbinarea religioasă provoacă rupturi în corpul național nu era nouă pentru ortodocșii români de sub jurisdicția ierarhiei sârbe. Revoluția de la 1848-1849 nu a făcut decât să declanșeze practic procesul de separație bisericească și de organizare a ierarhiei naționale¹⁸.

În scrisoarea datată Arad, 9 aprilie 1846, A.Șandor se declara, în scopul recunoașterii naționalității, gata să treacă peste orice reticențe religioase și îl consulta pe Bariț dacă: "n-ar fi mai bine pentru români să se împreune în privința religiei laolaltă, ca și naționalitatea lor să poată spori"¹⁹. Reflecția lui A.Șandor cu privire la unirea religioasă a românilor era generată, pe de o parte, de situația bisericii române din Transilvania, dezbinată în două confesiuni, care nu întotdeauna colaborau armonios, împiedicând astfel, adeseori, unitatea de acțiune a frunțașilor politici naționali. Pe de altă parte, în Banat și în ținuturile Aradului, situația era agravată de faptul că supremația religioasă era deținută de sârbi, care conduceau și controlau întreaga activitate a diecezelor, numind în funcții ecleziastice, culturale și administrative doar membrii ai propriei comunități. Astfel, românii de rit ortodox, deși majoritari în aceste părți, erau obligați să asculte slujba religioasă în limba sârbă, de la preoți sârbi, fiind, în același timp, dominați din punct de vedere cultural și național. În aceste condiții, problema autonomiei bisericii ortodoxe române, a luptei împotriva supremației sârbești, devenea vitală în părțile bănățene și arădene²⁰.

Anul 1849 va marca renunțarea la idealul unificării bisericești și al restaurării unei mitropolii naționale, în favoarea restituirii autonomiei celor două confesiuni, prin mitropolii proprii. Recunoașterea religiei ortodoxe a pus un semn de egalitate între uniți și neuniți, dar a și declanșat cel mai puternic val de prozelitism religios între românii transilvăneni, din întreaga perioadă a secolului al XIX-lea²¹, situația fiind alimentată și de guvernul absolutist austriac.

Conștienți de necesitatea abordării problemelor din punct de vedere general național și nu îngust confesional, studenții români din Viena anului 1850 (Iosif Hodoș, Vincențiu Pop, Petru Misici, în frunte cu Alexandru Papiu Ilarian) profită de convocarea celor două sinoade bisericești în Transilvania – cel ortodox în martie 1850 la Sibiu și cel greco-catolic în septembrie 1850 la Blaj - și își exprimă părerile în două adrese, trimise fiecăruia dintre sinoade.

În adresa intitulată *Onorabil sinod* trimisă soborului convocat de Șaguna la Sibiu, Alexandru Papiu Ilarian cerea orientarea acestuia pe baza punctelor petiției naționale redactate în numele Adunării de la Blaj din 3/15 mai 1848. Era, în fapt, o atenționare a lui Șaguna, o rechemare a ortodocșilor la rațiune patriotică și înțelegerea momentului politic pe care îl trăia confesiunea proaspăt emancipată. Nu era momentul ca lucrurile să fie bruscate, tocmai atunci, pe plan confesional. Acestui prim sinod, ținut în condiții de egalitate religioasă, îi revenea mai întâi îndatorirea de a nominaliza componentele noțiunii de libertate, de independență religioasă dobândită prin voința națiunii. Erau cerințe ce emanau din hotărârea națiunii pe Câmpia Libertății și reprezentau astfel datorii naționale.

Sinodul ortodox, desfășurat în condițiile participării mirenilor, va cere, în scris, emanciparea religioasă și egala îndreptățire națională. Între punctele formulate apărea și următorul: "Ca numirea negativă *greco-neunit* să nu se mai întrebuinteze, iar bisericii și credincioșilor săi să i se dea denumirea de *greco-orientală*"²².

Anul 1850 înregistrează și memorii ale frunțașilor uniți adresate Vienei. În cadrul lor, aceștia militau nu numai pentru mitropolie unită independentă de Arhiepiscopia romano-catolică de Esztergom, ci și pentru mitropolie română ortodoxă emancipată de sub jurisdicția sârbească. La 5 septembrie 1850 Timotei Cipariu, Simion Balint, August Treboniu Laurian, Ioan Maiorescu, într-un memoriu către Ministerul Cultelor, afirmă că românii au suportat deopotrivă suferințele politice din partea "națiunilor" politice și a religiilor recepte din Transilvania și prigonirile religioase ale iezuiților și prelaților sârbi. Se subliniază faptul

¹⁷ I.D.Suciu, *Revoluția de la 1848-1849 în Banat*, București, 1968, p. 108.

¹⁸ N.Bocșan, I.Lumperdean, Ioan-Aurel Pop, op. cit., p. 145.

¹⁹ George Bariț și contemporanii săi, vol.II, p. 327.

²⁰ Ibidem, p. 277.

²¹ Ioan Chindriș, *Ideologia revoluționară a lui Alexandru Papiu Ilarian*, București, 1983, p. 75.

²² Nicolae Popea, *Arhiepiscopul și mitropolitul Andrei baron de Șaguna*, Sibiu, 1879, p. 90.

că românii au acționat unitar în 1848 pe plan național și vor proceda la fel în viitor pentru aplicarea programelor politice și egala îndreptățire a bisericilor ortodoxă și unită²³.

Adresa către sinodul greco-catolic din septembrie 1850, semnată de studenții români din capitala imperiului, intitulată *Sfântă Adunare* dezvoltă pasajul din cuvântarea lui Simion Bămuț, în care acesta analizează motivele decăderii bisericii greco-catolice din Transilvania, ale îndepărtării ei de interesele naționale. Cu episcopul Ioan Bob a început "vătămarea drepturilor bisericii ... prin dărăpănarea constituțiunii ei, pe cât de veche atât de bună ... sugrumarea dreptului sinodului celui mare bisericesc este singur o încălcare de drepturi și lege bisericească"²⁴. Era o acuzație ce aducea în atenție o mai veche problemă, care viza nu numai biserica, dar și națiunea: aceea a sinodului tradițional, mixt, format din clerici și mireni. Investirea acestui sinod cu rolul unui adevărat congres național era un deziderat perfect realizabil, căruia Constituția din 4 martie 1849 nu îi puneia piedici. Rămânea doar de înfruntat inerția și reavoința unor membri din conducerea episcopiei de la Blaj²⁵.

Sub episcopatul lui Ioan Bob (1784-1830) s-au introdus cele mai multe înnoiri catolicizante în biserica unită din Transilvania. Nu s-a mai permis desfacerea căsătoriei pentru adulter și posibilitatea recăsătoririi soților, s-a promovat celibatul preoților, s-a introdus obiceiul de a se face apel în probleme matrimoniale la Arhiepiscopia romano-catolică de Esztergom. Încurajarea celibatului printre preoții și profesorii de la Blaj a generat o stare de imoralitate datorită concubinajelor și scandalurilor în care au fost implicați preoți, studenți, profesori și chiar reprezentanți ai clerului înalt.

"Următorul episcopului Bob în scaunul episcopesc a fost credincios și guvernării arbitrar a predecesorului său", aflăm în continuarea adresei. "Starea externă a bisericii încă se periclită în independența sa, iar starea internă a bisericii, atât materială cât și morală, dărăpănată cu totul. Propagarea obscurantismului, gonirea de bărbați învățați și credincioși bisericii, necredința către națiune și biserică ... și alte mai multe scăderi, au lucrat – durere! - în unire, în persoana acestui episcop, contra bisericii și națiunii"²⁶.

Chemat să aleagă un nou episcop, sinodul trebuia, în același timp, să materializeze și hotărârile națiunii: "Înainte de toate poftim, precum pofteste și prescrie dreptul și obiceiul bisericii noastre, ca sinodul acesta să cuprindă în sine toate elementele care fac părțile constitutive ale unui sinod bisericesc, în biserica noastră răsăriteană și după uniune, după dreptul și obiceiul bisericesc. Poftim dar ca într-însul să fie reprezentată toată biserica, iar nu numai ierarhia. Un sinod altfel constituit ar fi nelegiuit și toate lucrările lui fără putere, și acei români care vor conlucra la un astfel de sinod ierarhic, nu numai vor călca în picioare dreptul și legile bisericești, care au rămas în putere, și după tocmeala făcută cu biserica Romei, ci vor fi și frângători de jurământul din Câmpul Libertății, unde s-a proclamat de toată națiunea restatornicirea drepturilor bisericii. Un episcop ales de un așa sinod nu se va recunoaște de mireni ... ". Sinodul era dator să declare independența bisericii greco-catolice române de sub tutela Arhiepiscopiei romano-catolice de Esztergom, stare care contravenea punctului 2 al petiției naționale de la Blaj, prevederilor Constituției imperiale și canonului sinodului de la Efes, potrivit căruia era interzis unei biserici creștine să o asuprească pe alta sau să-i răpească libertatea. "Biserica română din Ardeal, când s-a unit, n-a făcut unire cu biserica ungurească de la Strigoniu ci cu biserica romană de la Roma; tocmeala unirii este limpede că numai la patru puncte s-au îndatorat, dintre care, afară de celelalte trei dogmatice, e punctul despre capul bisericii. Așadar s-au supus patriarhului din Roma, dar nu mitropolitului din Strigoniu, nici episcopului catolic din Ardeal, nici oricărui alt episcop nu s-au supus. Drept aceea, orice amestecare a mitropoliților de la Strigoniu în treburile bisericii române din Ardeal, n-a fost alta decât o vătămare a tocmelii de unire, prin care s-au făcut de ură unirea cu biserica Romei și înaintea uniților și înaintea neuniților români".

Numai un sinod compus după criteriile formulate în adresă era vrednic să aleagă un episcop, care să fie credincios națiunii "adică să fie român, dar român nu numai după matricule, ci român deplin, adică care au dovedit aceasta cu fapta".

Adresa *Sfântă Adunare* era mult mai drastică, deoarece Blajul era cel care păcătuisese mai mult în fața națiunii române. Ideile prezente în adresă devin radicale în scrisoarea pe care Papiu Ilarian o

²³ D. Suci, Alexandru Sterca Șuluțiu și mișcarea națională românească (I), în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie, XXV, 1988, 2, Iași, p. 84.

²⁴ Iosif Pervain, Ioan Chindriș, Corespondența lui Alexandru Papiu Ilarian, I, Cluj, 1972, p. 211.

²⁵ I. Chindriș, op. cit., p. 79.

²⁶ I. Pervain, I. Chindriș, op. cit., p. 211-212.

adresează, la 10 septembrie 1850, lui Simion Balint. Românii să declare - îndemna Papiu Ilarian, că "mai bine sunt gata a trece iarăși la neuniți, unde se respectă drepturile bisericești ale mirenilor" decât să suporte în continuare încălcarea hotărârilor Adunării de la Blaj, din 3/15 mai 1848. "Aduceți-vă aminte - spunea el - că sunteți datori a vă jertfi pentru maica biserică și națiune"²⁷.

La jumătatea secolului al XIX-lea, Alexandru Papiu Ilarian era în măsură să facă bilanțul unor pierderi cauzate de unire, cu mult mai substanțiale decât precarele foloase ale acesteia. E punctul de vedere al partidei naționale de la mijlocul secolului XIX, care punea interesele general naționale deasupra celor confesionale. Dacă prin unirea cu Roma, o parte a românilor aveau acum mai multă trecere la curte sau "se ridicară școli românești mai curând", pe plan constituțional în schimb nu s-a dobândit nimic. Românii tot națiune tolerată rămân, cu suportarea unor consecințe noi pe plan național, cauzate de unire: o dezbinare prin catolicism. Românii își pierd dreptul de mitropolie, care existase înainte de 1700, cu sediul la Alba Iulia, iar biserica ortodoxă a rămas fără cârmuitor bisericesc timp de 60 de ani, până în 1761. Abia în acest an, Maria Tereza, în urma numeroaselor memorii, agitații și chiar răscoale ale clerului și credincioșilor ortodocși, a admis numirea unor episcopi ortodocși pentru biserica ortodoxă a Transilvaniei, dar aceștia erau de neam sârb. Mai mult, printr-un joc al intereselor pancatolice, uniții din Transilvania ajung sub tutela arhiepiscopului ungar de la Esztergom. Unirea provoacă, în cele din urmă, o gravă sciziune religioasă între români, încât "ură înfricoșată, certe sângeroase se născură între frații de un sânge"²⁸. Greco-catolicismul putea fi considerat un câștig în sens național doar în măsura în care se integra eforturilor de structurare a unei platforme de acțiune general românească. Suficiența greco-catolică, bazată pe câteva realizări școlare sau, și mai grav, doar pe simplul orgoliu al "privilegiului confesional", este spulberată de gândirea generației de la 1848.

Convocarea sinodului diecezan greco-catolic s-a făcut, prin grija Vienei, cu excluderea laicilor, deși curentul național militase de aproape un secol pentru sinod mixt; se încălca jurământul de la Blaj iar promisiunile tronului rămăneau neonorate. Simion Balint și alți fruntași eclesiastici i-au invitat ilegal pe mireni la Blaj, la o singură ședință, încercând să-i impregneze, fără mare succes, un caracter politic. La acest sinod, candidatura lui Al. Sterca Șuluțiu a primit cel mai mare număr de voturi. În memoriul adresat împăratului, sinodul a cerut restaurarea mitropoliei, mitropolitul singur să fie capul bisericii, atârnător numai de împărat, iar în cele spirituale de Scaunul Apostolic de la Roma, sinodul să fie compus din clerici și mireni. Se cerea noului episcop să fie un garant al libertății bisericii unite, independentă de alte biserici²⁹.

La 18 noiembrie 1850, Alexandru Sterca Șuluțiu a fost numit de împărat episcop al Făgărașului. În protocolul redactat la Viena s-a inclus problema mitropoliei și a unor episcopii unite noi. La 12 decembrie 1850 actul a fost aprobat de Francisc Iosif I, iar după tratative succesive cu Papa Pius IX a fost elaborată, în decembrie 1853, bula *Ecclesiam Christi*, prin care episcopia Făgărașului se emancipa de sub jurisdicția Arhiepiscopiei de Esztergom și devenea mitropolie de Alba Iulia, având în subordine vechea episcopie de Oradea și pe cele noi de Gherla și Lugoj. La 28 octombrie 1855 a avut loc ceremonia oficială în cadrul căreia Șuluțiu devine arhiepiscop de Făgăraș și Alba Iulia, fiind instalat în funcție la Blaj de cardinalul Viale Prala.

Guvernul absolutist austriac alimenta astfel, prin dispozițiile sale, antagonismele confesionale și rivalitățile între românii transilvăneni, avantajând evident biserica greco-catolică.

În cuvântul de instalare ca episcop unit al Făgărașului Al. Sterca Șuluțiu a susținut un amplu excurs teologico-didactic despre dreapta credință a *Sfintei Uniri* și foloasele acesteia în păstrarea limbii și naționalității române. Justificând unirea prin apartenența spirituală a românilor la marea familie a popoarelor latine din Europa și prin necesitatea regăsirii comunității pierdute, el introduce următorul citat: "Nici o legătură a sângelui nu-i așa puternică și atrăgătoare de inima unui om către altul ca legătura și unirea religiunii și a credinței ... și trebuie să ne apropiem mai lesne cu inima către acela care este cu noi de o religie și de o credință, decât de sângele și de frățiile noastre de diverse credințe"³⁰.

Fiesc că o astfel de aserțiune a provocat indignare în rândul ortodocșilor. Șaguna s-a plâns guvernatorului Schwarzenberg împotriva tendințelor de prozelitism ale uniților, care va recunoaște, neutru,

²⁷ I. Chindriș, op. cit., p. 81.

²⁸ Ibidem, p. 115.

²⁹ N. Bocșan, I. Lumperdean, Ioan-Aurel Pop, op. cit., p. 159.

³⁰ Mirela Luminița Murgescu, Clerici și intelectuali laici între confesiune și națiune în Transilvania anului 1852, în Revista Istorică, nr. 5-6, mai-iunie 1992, p. 517.

existența unor expresii în cuvântul de instalare a episcopului Șuluțiu, care ar putea "da cauză la diferite tălmăciri"³¹. Una dintre urmările grave ale acțiunilor lui Șaguna în disputa sa confesională, va fi circulara din 24 aprilie 1852 prin care acesta interzice orice întovărire între școlarii ortodocși și cei de altă religie. În acest fel, comunitățile sătești de români își vedeau copiii separați brutal, devenind subit "noi" și "ceilalți".

Discriminarea între cele două confesiuni românești din Transilvania era refuzată și de membrii ierarhiei bisericești greco-catolice. "Aici sunt numai români, din mila lui Dumnezeu"³² preciza protopopul Bistrei, Grigore Mihali, în corespondența sa cu George Bariț. Îngrijorat de perspectiva unui "rezebel religios" între români, G.Mihali se pronunța hotărât împotriva acestei discordii, care "nu e lucru născut din capetele nebunilor, ci a unor din cei prea înțelepți, care vânează nu după prescuri ... ci după orduri, dignități"³³.

Despre Pavel Vasici, dr. în medicină, unul dintre cei mai înverșunați adversari ai disensiunii confesionale dintre românii transilvăneni, Bariț afirma în ziarul "Observatorul" că, într-o perioadă în care autoritățile habsburgice căutau "să spargă, să nimicească orice bună înțelegere între români, prin umare să arunce tensiunile aprinse ale certelor confesionale în ambele biserici românești", găsindu-și "instrumente prea plecate", "nimeni ca el n-a ostenit atâta spre a reconcilia, apropia, împăca, a stinge flăcările urei stupide"³⁴.

În scrisoarea trimisă lui Bariț, la 12/24 aprilie 1851, P.Vasici scria: "Drept aceea nu e mai mult îndoială că noi stăm în ajunul dezbinării noastre naționale totale și că, în scurt, nu ne vom întreba de sântem români, ci uniți sau neuniți"³⁵.

Nici una dintre petițiile lui Șaguna și ale sinodului de la Sibiu, în perioada 1850-1855, cu privire la revendicările bisericii ortodoxe din Transilvania – nici măcar cea referitoare la numele acesteia – nu fusese satisfăcută. La 12 iunie 1854, sub nr.1046, un ordin ministerial hotăra ca în toate problemele oficiale să se întrebuițeze denumirea de *greco-neunit* ca fiind cea legală³⁶.

Atacurile ministrului cultelor Leo Thun îndreptate împotriva ortodoxiei, calificată de acesta drept "schismă putrezită", îl determinau pe Șaguna să nu excludă, în memoriile sale, posibile legături între ministrul Thun și "cei mai mari fanatici uniți din Transilvania"³⁷.

În perioada amintită, Șaguna nu a ezitat în opoziția sa față de unire, socotind că scopul ei principal era să submineze și în cele din urmă să distrugă ortodoxia în Transilvania și Banat. Era convins că cea mai eficientă apărare împotriva mișcării unite era restabilirea Mitropoliei ortodoxe române, care să-i cuprindă pe românii ortodocși din Banat, Crișana, Bucovina și pe cei din Transilvania. În acest mod era văzută și rezolvarea problemei naționale în cadrul bisericii, Șaguna gândind mai degrabă în funcție de identitatea ortodoxă sau greco-catolică, decât de cea românească³⁸.

Consecințele nerezolvării nici uneia dintre revendicările episcopiei de la Sibiu și, totodată, protejarea oficială a bisericii greco-catolice, au stârnit îngrijorarea principelui Schwarzenberg, guvernatorul Transilvaniei, care-i va atrage atenția ministrului Leo Thun asupra greșitei atitudini a Vienei față de ortodoxia transilvăneană. Permanentă umilire și desconsiderare a acesteia îi va determina pe ortodocșii ardeleni să-și îndrepte privirile către alte state – Rusia și Principatele române – care le-ar putea arăta mai multă înțelegere și oferi mai mult sprijin, aprecia guvernatorul Transilvaniei.

Se poate astfel considera că perioada de după 1848-1849 a fost una de tensiune confesională între românii transilvăneni, stare alimentată și de guvernul absolutist de la Viena, cu urmări negative atât în plan religios cât și național.

Se constată, în același timp, interesul intelectualilor laici de a pune accentul, în demersurile lor, pe depășirea disputelor confesionale, în favoarea realizării unei concordii naționale, deși tot lor le aparțin și aprecieri care contribuie la subminarea clișeului "biserica, scut apărător al națiunii". De cealaltă parte, reprezentanți ai clerului, prin tendința de a pune accent pe elementele de separare, provoacă sciziuni în rândul națiunii, de felul celor surprinse de viceprotopopul Liviu A., în scrisoarea adresată lui Iosif Hodoș și

³¹ Ibidem.

³² George Bariț și contemporanii săi, vol.III, 1976, p. 61.

³³ Ibidem.

³⁴ Idem, vol.II, p. 34.

³⁵ Ibidem, p. 32.

³⁶ Nicolae Popea, op. cit., p. 90.

³⁷ Andrei Șaguna, Memorii din anii 1846-1871, Sibiu, 1923, p. 87.

³⁸ Keith Hitchins, Ortodoxie și naționalitate. Andrei Șaguna și românii din Transilvania, 1846-1873, București, 1995, p. 228.

Alexandru Papiu Ilarian, la 24 februarie 1855: "Fraților! Eu mi-am pierdut speranța ca românul să mai aibă ceva viitor. Atâta e de stricat poporul nostru pe aici prin popi, că ori cu care națiune străină mai bine simpatizează și mai curând se fac amici, ca ei între sine, adică ca uniții cu neuniții și viceversa. Ba nici că se mai numesc unii pe alții români, ci neuniții îi numesc pe uniți papistași și uniții pe neuniți muscali. Cine e de vină?"³⁹.

Răspunsul cel mai agreat în epocă era cel pe care îl oferă Ioan Maiorescu, în scrisoarea din 3/15 iulie 1850 către Andrei Șaguna: "De alta v-aș mai ruga pentru diferențele ce auzim de toate părțile că se nasc între uniți și neuniți... V-aș ruga să vă puneți toată înțelepciunea în lucrare, ca să nu se facă răul mai mare. Mulțumiți-vă deocamdată cu aceea, că toți românii cei buni, uniți și neuniți, cunosc că piatra scandalului vine de la Blaj și nu de la Sibiu"⁴⁰.

³⁹ I. Pervain, I. Chindriș, op. cit., vol. II, p. 255.

⁴⁰ Andrei Șaguna, op. cit., p. 44.

**ASPECTS OF THE RELATIONSHIP CHURCH-NATIONALITY
IN TRANSYLVANIA AND BANAT IN THE SECOND HALF OF THE XIXTH CENTURY**

Summary

In the second half of the XIXth century, the Romanians from Transylvania were "maintaining themselves" from all points of view – political, religious and economic – on the bottom level of the social hierarchy. Because there were no Romanian political institutions, the church offered the Romanians the only frame for a community life, and together with faith was, throughout the centuries, the most important means of preserving the language and ethnic individuality.

The relationship church-nation is often underlined in the literature of that period. The church is seen as a support of the idea of nationality, the lay intellectuals placing it among the first and most important factors which can provide a normal life for the Romanians living in Transylvania.

The same lay intellectuals are the ones who sustain the idea of a church in a leading position in an environment dominated by tendencies of secularisation, modernisation and democratisation of the church life.

1849 meant the relinquishing of the church unification ideal and the restoration of a national metropolitan church, giving each of the two denominations autonomy through separate metropolitan churches. The recognition of the orthodox religion leveled the unified and those who weren't unified, but, at the same time, marked the most powerful tendency of proselytisation among the Romanians living in Transylvania in the XIXth century, the entire issue being even worse because of the Austrian absolutist government.